

Épületek leírása (Interreg-Timetravel)

Bereczki Zoltán

Lakóépületek

Veszely Géza-féle házak

A kolónia kórháztól délre eső része a két világháború között épült be. Erről a területről három lakóépülettípus modellje készült el. Mindháromnak Veszely Géza készítette a terveit. Ő 1903 július 26-án született Dégen. Diplomáját 1928-ban szerezte a budapesti Műegyetemen, 1936-tól 1941-ig állt a gyár alkalmazásában. (Olajos (1998) 173–174. p.)

Mindhárom lakóháztípusra igaz, hogy szakítanak a korábbi lakóházak hagyományával: megjelenésükben már nem a téglá dominál, ugyanakkor megjelenik egy enyhe népies, hegyvidékiek hatás. Ez utóbbi a rusztikus terméskő lábazatokon, a boltíves kialakítású bejáratokon, teraszokon érhető tetten.

Az Örös utcai ikerházak földszintes kialakításúak, a Bolyai és Kabar utcaiak tetőtérbeépítések. Ez utóbbiaknak a tetőidom kialakítása olyan, hogy nagyméretű oromfal alakul ki, ez a tetőfelépítményekkel együtt a tetőtereket szinte teljes értékű lakószintté teszi.

A harmadik típus az úgynevezett tüdőbeteg ház típusa. Ez az Örös utcai házaknak egy olyan változata, ahol az egyik szobában a tüdőbeteg családtag a ház többi lakójától elkülöníthető.

A tüdőbeteg házak tervein 1936-os, a másik két típus tervein 1937-es évszám olvasható.

Tetőtér-beépítéses munkásház

Ez a lakóháztípus a Técsey, a Puskin, a Kristány és a Kabar utcák déli szakaszán található meg. 1889 előtt épültek, mivel a kolóniáról szóló 1889-es (bécsi és budapesti) publikációkban szerepelnek. (Meissner (1889), Meiszner (1889).) Az ikres kialakítású lakóházegységek a telkek végében helyezkednek el, hátukkal egymásnak simulva, így egy házban négy lakóegység található. A téglá kialakítású házak bütöjén faszerkezetű (Fachwerk) toldalék található, ami a lakások szerves részét képezi. A tetőtterek is beépítettek, minden lakás tetőterében két szoba található, az egyik a házak oromfalán lévő ablakon keresztül, a másik tetőfelépítményen keresztül kapja a megvilágítást. A kisméretű lakóházak jellegükben, kialakításukban a kolónia legtipikusabb, legmegkapóbb lakóépületei közé tartoznak.

Tiszti lakóházak

Három tisztiház-típus modellje készült el. Ezek a Pléh Sándor utcán és a környező utcákon található meg. A kolónia legigényesebb kialakítású, legjobb állapotban megmaradt lakóházai közé tartoznak, még a XIX. században épültek. Ahogy a gyár többi lakóháza, ezek is ikres kialakításúak.

A legegyszerűbb közülük egyszerű téglalap alaprajzú, és a tetőidoma is egyszerű nyeregtető. A bejárat hátul nyílik, az oromfalakon íves lezárású ikerablakok találhatók, itt valószínűleg cselédszoba volt eredetileg.

A másik típus kialakítása ennél összetettebb. Az alaprajz itt elnyújtott H alakú, a két végén egy-egy bővülettel. Az utcai front felé egy-egy oromfal néz, íves ikerablakokkal.

A harmadik típus esetében szintén megtalálható a két utcai oromfal, de hiányzik a két térbővület, így ezek a házak rövidebbek. Különlegességük, hogy a cselédszoba nem egyszerű padlásszoba: az épületek kerti oldalán teljes értékű emeletként, nagyméretű ablakkal jelenik meg.

Középületek

Parókia (volt lányiskola)

A mai parókia épülete a Kabar utcán található, eredetileg lányiskolának épült, majd 1901–1902-ben (az új lányiskola felépülte után) négylakásos tiszteli lakóházzá alakították. (Olajos (1998) 55. p.) Alaprajza egyszerű téglalap, a két végén egy-egy keskenyebb bővítéssel, tetőidoma ennek megfelelő nyeregtető. Főbejáratát a Kabar utcai homlokzat tengelyében kisebb oromfal hangsúlyozza.

Óvoda

Az óvoda épülete szintén a Kabar utcán található, Szvetlik Mátyás tervezte 1887-ben. Jellegzetes téglahomlokzatú épület volt, mai állapota vakolt. Alaprajzilag T-alakú, ahol a T szára földszintes, a T felső része emeletes kialakítású. Mindkét épületszárny nyeregtetős lefedésű. Jelenleg is óvoda üzemel az épületben.

Református templom

A református templom a Vasgyári út déli részén, a Szinva közelében helyezkedik el. Jelenleg benzinkút található mellette, az archív helyszínrajzok és képeslapok tanúsága szerint ez a terület korábban parkosított volt. A templom 1926–1927-ben épült, Almási Balogh Lóránd tervei szerint. (Olajos (1998) 138–144. p.) Ő budapesti illetőségű építész volt, a magyar szecesszió két mesterének, Lechner Ödönnek és Alpár Ignácnak a tanítványa. 1869-ben született Aradon, diplomáját 1897-ben szerezte a budapesti Műegyetemen. Ismertebb munkái közé tartozik az ódudai gázgyári lakótelep. (Olajos (1998) 175. p.)

A diósgyőr-vasgyári temploma kevésbé illeszkedik a kolónia korábbi építészeti hagyományaihoz, de a két világháború között elkészült épületek közül nem lóg ki. Megjelenésében a téglát egyáltalán nem jelenik meg. Stílusában az északi reneszánsz építészet eszköztárát használja, különösen figyelemreméltó a főhomlokzat oromfalának kazettás kialakítása. Különleges megoldás, hogy a hajónak nincsen padlása: a tetősík alatt közvetlenül a templomtér található. Mai állapotában a tetősíkokat rácsostartók támasztják, ez a megoldás 1956 után készült, amikor a tetőszerkezet beomlott.

Posta

A posta épülete az evangélikus templom szomszédságában, a Lónyay utca és a Ballagi Károly utca sarkán található. Léptékében, téglahomlokzatában, földszintes, nyeregvetős kialakításában a lakóépületeket idézi, azonban azokkal ellentétben az utcafrontra épült, előkertek nélkül. 1899-ben épült, valószínűleg Szvetlik Mátyás tervei szerint. A postán és távírdán kívül a postamester lakását is magába foglalta. Jelenleg üresen áll.

Vendégház

Az egykori vendégház a kolónia legnagyobb méretű középületei közé tartozik. A Vasgyári út és a Sétány utca közötti parkosított területen épült fel. Tervezője Veszely Géza volt, és 1938–1939-ben épült. Kialakításában kétemeletes, U-alakú épület, kontyolt nyeregvetőkkel. A reprezentatív főhomlokzat északra, a park felé néz, itt széles előlépcső vezet az oszlopos kialakítású főbejárathoz, amit a széles, első emeleti erkély is hangsúlyoz.

A fő (északi) szárny első emeletén nagyméretű társalgó, hall, szalon kapott helyet nagyméretű déli terasszal, a második emeleten biliárdterem szintén déli terasszal. Az udvari szárnyakban fürdőszobás vendégszárnyak voltak, és a tervek tanúsága szerint a belső udvarban medence is helyet kapott.

Jelenleg üresen áll.

Mészárszék

A mézárszék az Alsószinva utca és a Sétány utca sarkán helyezkedik el. Kisméretű, földszintes épület, közfunkciójának megfelelően előkert nélkül áll a saroktelken. Középületjellegét kiemeli tetőidoma, ami a sarokrészen mindkét utca felé oromfalas kialakítású. 1897–1898-ban épült. (Olajos (1998) 108. p.) Jelenleg üresen áll.

Vendéglő

A vendéglő a Sétány utcán, a vendégházzal átellenben található. Több ütemben épült: 1871–1872, 1883, 1914–1915. Nem egyszerű vendéglő volt: kaszinó, étterem, kávéház, olvasóterem, biliárdterem, díszterem is helyet kapott benne, így a társadalmi élet központja volt. Nyugati oldalon nagyméretű, teraszos kerthelyiség, az úgynevezett árnyaskert csatlakozott hozzá. (Olajos (1998) 108. p.)

Építészeti kialakítása tükrözi a több építési periódust: alaprajzi kontúrja, tömege, tetőidoma összetett, tagolt. Homlokzati kialakítását a téglá dominálja, de sarokkvádereivel és az emeleti ablakok körüli kváderekkel az I. hivatalház architektúráját idézi. Jelenleg iskola üzemel benne.

Kórház épületei

Főépület

A kórház főépülete 1898–1901-ben épült Szvetlik Mátyás tervei alapján. A jelenleg több épületből álló kórházegyüttesnek ez az első épülete. Jellegzetes Szvetlik-féle épület. Alaprajzi kialakítása szimmetrikus, H-alakú, hátul a tengelyben egy lépcsőházzal. Egy emeletes, nyeregvetős épület, a főhomlokzat két oldalán egy-egy oromfallal. Déli

oldalához egy alacsonyabb, de szintén emeletes szárny csatlakozik, a kettőt híd köti össze.

Szülészeti-nőgyógyászati épület

A szülészeti-nőgyógyászati épülete a főépülettől nyugatra helyezkedik el. Alaprajzi kontúrában ahhoz hasonló, szimmetrikus kialakítású, két sarokrízalittal és egy középrízalittal, azonban megjelenésében már a modernizmust idézi. Tervezője Veszely Géza volt, 1942-ben készült el.

Belgyógyászati épület

A belgyógyászati épülete a szülészettől nyugatra helyezkedik el, megjelenésében ahhoz hasonló, azonban még modernebb: kialakítása lapostető, bár az eredeti terveken még alacsony dőlésszögű magastető szerepel. Tervezője Veszely Géza volt, a terveken az 1937-es évszám olvasható. Bejárati homlokzata a főbejárat fölötti falfelület keskeny, magas ablakaival a gyár világháború előtti korszakának legmodernebb megjelenésű épületévé teszi. Hátsó (déli) homlokzata a nagyméretű ablakokkal, csőkorlátos erkélyekkel szanatóriumszerű. Ahogy Veszely többi vasgyári épületén, úgy itt is megjelenik homlokzati díszítőelemként finoman alkalmazva a téglát, ami folytonosságot teremt a gyár XIX. századi épületeivel.

Felhasznált irodalom

Meissner, Alois. 1889. "Die Wohnungen des Volkes zu Ende des 19. Jahrhunderts." *Allgemeine Bauzeitung* 54: 93–94.

Meiszner, Alajos. 1889. "A Diósgyőri Vasgyár Munkástelepe." *A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönyének Havi Füzetei* 23.: 734.

Olajos, Csaba. 1998. *A Diósgyőr-Vasgyári Kolónia*. Miskolc: Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár.

Popis budov (Interreg-Timetravel)

Zoltán Bereczki

Rezidenčné budovy

Domy Gézu Veszelyho

Časť kolónie južne od nemocnice bola postavená medzi dvoma svetovými vojnami. Z tejto časti boli vymodelované tri typy rezidenčných budov. Plány pre všetkých troch navrhoval Géza Veszely. Narodil sa 26. júla 1903 v Dégene. Vyštudoval Technickú univerzitu v Budapešti v roku 1928 a v továrni bol zamestnaný v rokoch 1936 až 1941. (Olajos (1998) 173–174. p.)

Pre všetky tri typy rezidenčných budov platí, že prerušujú tradíciu skorších budov: ich vzhľad už nedominuje tehla, no zároveň sa objavuje mierny ľudový, pohorský štýl. To druhé možno vidieť na rustikálnych sokloch z prírodného kameňa, klenutých vchodoch a terasách.

Dvojdomy na ulici Örös sú jednopodlažné, v kontraste domy na uliciach Bolyai a Kabar majú podkrovia. Pri tom druhom dizajne strešného profilu je taký, že vzniká veľká štítová stena, ktorá spolu so strešnými konštrukciami robí z podkrovia takmer kompletne obytné poschodie.

Tretím typom je typ domu nazývaný "tüdőbeteg". Ide o verziu domov na Örösovej ulici, kde v jednej izbe môže byť člen rodiny s pľúcnym ochorením oddelený od ostatných obyvateľov domu.

Na plánoch domy typu "tüdőbeteg" je uvedené rok 1936 a na ďalších dvoch typov 1937.

Podkrovné domy

Tento typ domu sa nachádza na južnej časti ulíc Técsey, Puškin, Kristány a Kabar. Boli postavené pred rokom 1889, to vieme lebo sa objavujú v publikáciách z roku 1889 o kolónii (Viedeň a Budapešť). (Meissner (1889), Meiszner (1889)) Dvojdomy sú umiestnené na konci parciel, zadnou časťou k sebe, v jednom dome sú štyri bytové jednotky. Tehlové domy majú drevenú (Fachwerk) prístavbu, ktorá je neoddeliteľnou súčasťou bytov. Podkrovia sú vstavané, majú dve oddelené izby, jeden z nich dostane svetlo cez okno na štít domu a druhá cez strešnú konštrukciu. Tieto malé obytné domy sú jednou z najtypickejších a najatraktívnejších obytných budov v kolónii.

Dôstojnícke domy

Boli vyrobené tri rôzne typy modelov dôstojníckych domov. Tie sa nachádzajú na ulici Sándora Pléha a okolitých uliciach. Patria medzi najnáročnejšie a najzachovalejšie obytné domy v kolónii pochádzajúce z 19. storočia. Rovnako ako ostatné domy v továrni majú dvojité dizajny.

Najjednoduchšia z nich má jednoduchý obdĺžnikový pôdorys a strecha je sedlová. Vchod sa otvára zozadu, na štítoch sú dvojité oblúkové okná, pôvodne tu bola pravdepodobne izba slúžky.

Dizajn druhého typu je zložitejší ako vyššie spomínané. Pôdorys je tu podlhovastý tvar H s predĺžením na obidvom konci. Štítová stena s klenutými dvojíťmi oknami smeruje na ulice.

Tretí typ má tiež dve štíty s výhľadom na ulice, chýbajú však dve rozšírenia, vďaka čomu tieto domy sú kratšie. Ich zvláštnosťou je, že izba pre chyžnú nie je jednoduchou podkrovnou izbou: javí sa na záhradnej strane budov ako plnohodnotné poschodie s veľkým oknom.

Verejné budovy

Farnosť (bývalá dievčenská škola)

Dnešná farská budova na Kabarovej ulici bola pôvodne postavená ako dievčenská škola v rokoch 1901 – 1902 bola prestavaná na štvorbytový dôstojnícky dom (po postavení novej dievčenskej školy). (Olajos (1998) s. 55.) Pôdorys je jednoduchý obdĺžnik s užším predĺžením na obidvom konci a jeho strecha je sedlová. Jeho hlavný vstup je zvýraznený menším štítom v fasády na strane Kabarskej ulice.

Materská škola

Budova škôlky sa tiež nachádza na ulici Kabar, ktorú navrhol Mátyás Szvetlik v roku 1887. Bola to charakteristická tehlová fasáda, v dnešnom stave omietnutá. Jeho pôdorys je v tvare T, kde stopka T je uzemnený a horná časť T je poschodového dizajnu. Obe krídla budovy majú sedlovú strechu. V budove je stále materská škola.

Reformovaný kostol

Reformovaný kostol sa nachádza v južnej časti ulice Vasgyári, neďaleko od Szinyvy. V súčasnosti je pri nej čerpacia stanica, na základe archívy a pohľadnic tento priestor bol predtým upravený areál. Kostol postavili v rokoch 1926–1927 podľa plánov Lórána Balogha Almásiho. (Olajos (1998) s. 138–144) Bol architektom žijúcim v Budapešti, žiakom dvoch majstrov maďarskej secesie Ödöna Lechnera a Ignáca Alpára. Narodil sa v roku 1869 v Arade a v roku 1897 absolvoval štúdium na Technickej univerzite v Budapešti. Medzi jeho najznámejšie diela patrí sídlisko plynárne Óbuda. (Olajos (1998) s. 175)

Kostol železiarní Diósgyőr málo zapadá do skorších architektonických tradícií kolónie, ale nevyčnieva zo stavieb dokončených medzi dvoma svetovými vojnami. Na budove nie sú viditeľné tehlové prvky. Vo svojom štýle využíva nástroje severskej renesančnej architektúry, pozoruhodné je najmä kazetové riešenie štítu hlavného priečelia. Špeciálnym riešením je, že loď nemá podkrovie: tesne pod rovinou strechy je priestor kostolu. V súčasnom stave sú strešné roviny podopreté s mriežkovými väzníkmi, tento riešenie bol implementované v roku 1956, keď sa strešná konštrukcia zrútila.

Pošta

Budova pošty sa nachádza pri evanjelickom kostole, na rohu ulíc Lónyay a Ballagi Károly. Svojou mierkou, tehlovou fasádou, prízemným, sedlovou strechou evokuje obytné budovy. Postavili ho v roku 1899 pravdepodobne podľa plánov Mátyása Szvetlika. Jeho súčasťou bol okrem pošty a telegrafného úradu aj byt starosti. Momentálne je prázdny.

Host'ovský dom

Bývalý penzión je jednou z najväčších verejných budov v kolónii. Bol postavený v upravenej oblasti medzi ulicami Vasgyári út a Sétány utca. Jeho projektantom bol Géza Veszely a bol postavený v rokoch 1938–1939. Je navrhnutý ako dvojpodlažný objekt v tvare U so drdolými sedlovými strechami. Reprezentatívna hlavná fasáda je orientovaná na sever, smerom parku, kde široký vstup vedie k hlavnému vchodu so stĺpovým dizajnom, čo zdôrazňuje aj široký balkón na prvom poschodí.

Na prvom poschodí hlavného (severného) krídla je veľký salónik, sála a salón s veľkou južnou terasou, na druhom poschodí je aj biliardová miestnosť, tiež s južnou terasou. Vo dvorových krídlach boli host'ovské krídla s vlastnou kúpeľňou a podľa plánov na vnútornom dvore bol aj bazén.

Momentálne je prázdny.

Bitúnok

Bitúnok sa nachádza na rohu ulíc Alsószinva a Sétány. Ide o drobnú, jednopodlažnú stavbu, stojacu na rohovom pozemku bez predzáhradky, v súlade s verejnou funkciou. Charakter verejnej budovy zvyrazňuje jej profil strechy, ktorý má na nárožniach smerom k oboch ulíc fronton. Bol postavený v rokoch 1897-1898. (Olajos (1998) s. 108) Momentálne je prázdny.

Hostinec

Reštaurácia sa nachádza na ulici Sétány oproti penziónu. Bol postavený v niekoľkých etapách: 1871–1872, 1883, 1914–1915. Nebol to jednoduchý hostinec: mal kasíno, reštauráciu, kaviareň, čítareň, biliardovú miestnosť a tanečnú sálu, takže bola centrom spoločenského života. Na západnej strane sa k nej pripájala veľká záhrada s terasou, takzvaná tienistá záhrada. (Olajos (1998) s. 108)

Jeho architektonické riešenie odráža niekoľko stavebných období: jeho pôdorysný obrys, hmota a tvar strechy sú zložité a členité. Jeho fasádový dizajn dominuje tehla, no svojimi kvádrami okolo okien na poschodí, evokuje architektúru 1. administratívnej budovy. V súčasnosti je v ňom škola.

Nemocničné budovy

Hlavná budova

Hlavná budova nemocnice bola postavená v rokoch 1898–1901 podľa plánov Mátyása Szvetlika. Ide o prvú budovu v nemocničnom komplexe, ktorý v súčasnosti pozostáva z niekoľkých budov. Typická Svetlíkova budova. Jeho pôdorys je symetrický, v tvare

písmena H, so schodiskom v zadnej náprave. Dvojpodlažná budova so sedlovou strechou, so štítom na každej strane hlavnej fasády. Na jej južnej strane je nižšie, ale aj dvojposchodové krídlo, ktoré je spojené mostom.

Pôrodnictvo a gynekológia

Budova pôrodnictva a gynekológie sa nachádza západne od hlavnej budovy. V pôdorysnom obryse má podobný, symetrický dizajn, s dvoma rohovými a jedným centrálnym chryzalitom, ale už svojim vzhľadom evokuje modernu. Jeho projektantom bol Géza Veszely, dokončený bol v roku 1942.

Vnútorne lekárstvo

Budova vnútornej lekárske sa nachádza západne od pôrodnice, jej vzhľadom sa jej podobá, je ešte modernejšia: má plochú strechu, aj keď v pôvodných plánoch sa ešte počíta s vysokou sedlovou strechou. Jeho konštruktérom bol Géza Veszely, plán vznikol v roku 1937. Jeho vstupná fasáda s úzkymi vysokými oknami na povrchu steny nad hlavným vchodom robí z továrne najmodernejšie vyzerajúcu budovu z obdobia pred 2. svetovou vojnou. Zadná (južná) fasáda s veľkými oknami a balkónmi podobá sanatórium. Tak ako v ostatných objektoch Veszelyho v železniarní, aj tu sa objavuje tehla ako fasádny dekoratívny prvok, ktorý vytvára kontinuitu s budovami XIX. storočia.

Použitá literatúra

Meissner, Alois. 1889. "Die Wohnungen des Volkes zu Ende des 19. Jahrhunderts." *Allgemeine Bauzeitung* 54: 93–94.

Meiszner, Alajos. 1889. "A Diósgyőri Vasgyár Munkástelepe." *A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönyének Havi Füzetei* 23.: 734.

Olajos, Csaba. 1998. *A Diósgyőr-Vasgyári Kolónia*. Miskolc: Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár.